

Походження Полетик.

(Де що про шукання українською старшиною люсковською дворянства).

Що разу, як дослідувач поглиблюється в минуле, щоб відшукати корінь того чи иньшого українського дворянського роду, йому приходить ся зустрічати ся з ріжними фамілійними переказами—„родовидами“, історична вірність котрих в кращому випадкові дуже сумнівна.

Згадати хоча би „родовид“ Сулім, котрі вели свій рід од „шляхтича“ Івана Суліми, що наче б то вийшов з німецької землі і добув ся при Жигімонті III великого коронного гетьманства польського,—а в дійсности, був ватажком запорозьких козаків, зкатованим в 1635 році поляками¹⁾.

Згадати родовид Гатцуків, що знаходили своїх предків в Польщі серед лицарів „Золотої хоругви війська Польського“,—з гербом „Пелікана дѣти своєю грудью питающаго, въ червленомъ полѣ“,—а в дійсности були простими рядовими козаками, що зуміли вийти перше в значкові товариші, а потому підняти ся і вище²⁾.

Згадаємо нарешті родовид Разумовських (в грамоті Олексію Григоровичу на графство Римської Імперії) про походження їх от „знатной фамилии Польскаго королевства—Рожинских, изъ которой фамилии Романъ Рожинскій поселился въ Малороссійскихъ городахъ, гдѣ его потомки, отъ своихъ полезныхъ заслугъ и многихъ благоразумныхъ совѣтовъ, употребляемое нынѣ прозваніе Розумовскихъ получили“³⁾. І такий родвид складається без огляду на те, що числені кола людей; принаймні, на Україні, памятали ще батька Разумовських—„пьяного и безпутного“⁴⁾ козака Гр. Розума,—без огляду на те, що ще жива була мати Разумовських—козачка Наталя Демьяновна „Розумиха“, як її звали в народі.

¹⁾ Сулімовський Архив, стор. III.

²⁾ Конотопець. Кіевская Старина 1893 г. III стр. 532—534.

³⁾ Васильчиковъ „Семейство Разумовскихъ“ т. I стр. 33.

⁴⁾ Васильчиков ор. cit. т. I стр. 1.

„Польське шляхецтво для багатьох українських фамілій—говорить М. А. Максимович в своїй статі „Сотникъ Иванъ Максимовичъ и его родъ“—є наче мітичний період їх життя“¹⁾).

От через що приходить ся надзвичайно обережно ставити ся до тих „документів“, котрими козацька старшина не раз пробувала підпирати справедливість своїх домагань на великоруське дворянство. Перечитуючи який-небудь з таких „документів“, історик необхідно стає перед завданням виявити певність тих фактів, про які в них іде мова, а також походження самих документів.

Що до того питання, яке нас в сей мент цікавить, себ то—про походження Полетик, ми распоряджаємо трьома документами, в котрих відбивають ся три редакції Полетикинського родовиду, се:

1) Грамота 1777 року імператора Іосифа II Григорію Андреевичу Полетиці і його брату в перших Григорію Івановичу Полетиці на дворянство Римської Імперії.

2) Посвідчення самого Гр. Андр. Полетики, яке він зробив в 1783 році в „коммисіи о разборѣ дворянства“, і

3) Грамота короля польського Станислава Августа Гр. Ів. Полетиці і його дітям на польське шляхецтво 1787 р. Надруковано з них було тільки одну грамоту Станислава Августа—в „Кіевской Старинѣ“ за 1902 г. стр. 158—162. Що ж до иньших двох, то грамота Франца Іосифа (в перекладі на московську мову) знаходить ся в Чернигові, в Музеї им. Тарновського, серед паперів Полетик (№ 752/1). Уривки з неї і зміст саме тої частини, де оповідаєть ся про походження Полетик, були надруковані Лазаревським в „Кіевской Старинѣ“ (1891 г. IV, стр. 97—98).

Посвідчення ж самого Гр. Андр. Полетики переховуєть ся в Арх. Черн. Двор. Депут. Собрания (№ 5376, листи 147—149).

Притому в порядку появи на світ того чи иньшого документу і зміни обставин змінюєть ся і редакція „родовиду“. Першу редакцію—коротку—ми бачимо і в першому (хронологічно) документі—1777 року, потому ся редакція значно поширюєть ся в другій редакції 1783 року, чого вимагали важливість моменту і необхідність довести як мога повніще шляхецьке походження роду Полетик, і нарешті в III редакції 1787 р. родовид значно зкорочуєть ся,—викидаєть ся все те, що відносить ся до седневського сотника Полетики. Сього зкорочення вимагало саме призначення документа, котрий говорив тільки про тих Полетик, які, по родовиду, жили в Польщі; що ж до седневського сотника, то він, як відомо, увесь час пробував на Лівобережній Україні,

¹⁾ М. А. Максимовичъ Сочиненія т. I стр. 802.

і тому і в грамоті 1787 року його торкати ся не приходило ся. Проте і ся редакція має одне характерне доповнення, яке ми зазначимо в своїм місці.

Історична достовірність самих документів стоїть по-за всякими сумнівами. Про грамоти Франца Іосифа і Станислава Августа дуже багато говорить ся в листуванні Полетик, частина якого надрукована А. М. Лазаревським в „Кіевской Старинѣ“ за 1893, 1894 і 1895 р. р., частина ж переходуєть ся в Архиві музею ім. Тарновського.

Посвідчення ж Гр. Андр-ча, відповідаюче по змісту двом згаданим вище грамотам, скріплено відповідними підписами і печатами.

Зробивши сі попередні уваги, я підійду і до самого викладу „родовиду“, причому подавати буду по другій, самій широкій редакції, зазначаючи в відповідних місцях ті характерні доповнення, якими ся II редакція відріжняєть ся від I-ої, і котрих, як я вказував, вимагала гострота моменту. Сі доповнення виявляють ся в більшій конкретизації, в іменованню тих осіб, які в I редакції тільки згадують ся, і в безконечно частому повторенню слова „шляхецької“, „шляхецтво“ і т. д.

„Родъ Полетикъ, посвідчує Гр. Андр. Полетика, имѣетъ свое происхождение отъ древней шляхетской сего ж званія фамиліи, жившей въ Польшѣ въ волинскомъ воеводствѣ; кто жъ первой былъ родоначальникъ сей фамиліи получившій шляхетство, о томъ за отдаленою древностію неизвѣстно, а извѣстно 2-е (?) только то отъ предковъ ихъ, что прапрадѣдъ ихъ назывался Иванъ Полетика, а жена его шляхтянка Катерина (в I редакції нема ймення), что прадѣд ихъ назывался Иван же Полетика, и жена его шляхтянка же Феодосія (в I редакції нема ймення), и жили оба въ томъ же воеводствѣ на своемъ шляхетскомъ имѣніи, недалеко отъ города Бродова (в I редакції було просто і коротко сказано: „въ кременецкомъ уѣздѣ жителство свое имѣвшаго рода Полетик“), и что сей послѣдній на бывшей в 1673 году между турками и поляками подъ предводительствомъ бывшего великаго короннаго гетмана, а потомъ короля польскаго Іоанна Собесскаго битвѣ при Хотинѣ убит, и какъ онъ и жена его были греческаго исповѣданія, то она заразъ послѣ смерти своего мужа, то есть въ 1673 году, оставшихся малолѣтнихъ дѣтей, дѣдовъ ихъ (Гр. Андр. Полетики і його братів) Павла и Григорія Полѣтикъ, какъ для того, чтобъ они не оставили вѣры своего исповѣданія, такъ и для обученія, поехала въ Кієвъ, къ жившему сперва въ Кієвѣ, а потомъ бывшему въ Чернігівскомъ полку седневскимъ сотникомъ и полковникомъ (в I редакції згадуєть ся тільки „полковничество“, про „сотничество“ ж нічого не говорить ся, рівно ж не говорить ся нічого про маєтки седн. сотника, про його споріднення з гетманами і взагалі про все те, про що оповідаєть ся в „Генеральномъ Слѣдствіи Чернігівскаго полка“), зятю бывшего прежде гет-

мана Богдана Хмельницького малоросійського гетьмана Семена Перевязки, і свойственнику жь малоросійського гетьмана Дем'яна Ігнат'євича Многогр'їшного, а їх дідда і брата їх близькому родственику Пол'тикѣ, вѣ надѣждѣ той, що онѣ, будучи бездетній і багатий чоловік, або он мав в Малой Россіи в Черниговскомъ полку многія і знатнія деревни, а именно: село Івашковѣ, село Вихвостовѣ, село Мощонку, деревню Пекуровку, деревню Рудню і другія, о чѣм такъ, какъ і о свойствѣ съ вышеписаними гетьманами, овидѣтельствуєть бывшее в Малой Россіи вѣ 1729 и 1730 годахъ генеральное о деревняхъ слѣдствие под описаніємъ селъ і деревень, можетъ ихъ і научить і наслѣдникомъ сдѣлать, но оны того своего родственика вѣ живыхъ не застали; і деревни его розданы были другимъ, почему оны, обучась вѣ Кієвѣ і познакомясь бывшаго полтавского полковника Прокофія Левенца (про його І редакція нічого не знає), отлучившись вѣ Полтаву і сискавъ сходныя супружества, поженились—Павелъ на Агафіи Калениченковнѣ, а Григорій на Агафіи Тлустовнѣ (І редакція не знає ні того міста, де познайомилися Полетики з їх майбутніми дружинами, ні їх йменнь і прізвись), оба они приняты были помянутымъ полковникомъ вѣ число знатныхъ того полку товарищей, і оба служили вѣ томъ полку, имѣя жительство, дідда коллежского совѣтника (Гр. Андр. Полетики), Павелъ Полетика вѣ городѣ Решетилковѣ, на благопріобрѣтенномъ недвижимомъ имени атамана сотенного Михаила¹⁾, дідда же Григорій Полетика у Полтавѣ, і были во многихъ і знатныхъ походахъ противъ непріятелей російского государства, пока напоследокъ оній Павелъ во время бывшего непріятельскаго шведскаго на Малую Россію нашествія, будучи отъ непріятелей разоренъ, убитъ былъ і самъ на бывшей 27 іюня 1709 г. подъ Полтавою баталіи, братъ же его Григорій, будучи также во время тогожъ непріятельскаго нашествія крайне разоренъ, вскорѣ послѣ того умре, къ нему жь Павлу Полетикѣ і брату его Григорію вышелъ было изъ Польши в Малую Россію (слово не розбрано) родной братъ ихъ Василій Полетика, служившій до того в шляхетскихъ полкахъ короновыхъ, но вскорѣ послѣ того выхода бездетенъ умре... (І редакція „брата Василя“ не знає, але ж в III редакції, окрім „брата Василя“, бачимо ще і сестру Теодосію „вѣ замужествѣ за шляхтичемъ Колосовскимъ“,—єдине доповнення, котре ми бачимо, порівнюючо з II редакцією, в III редакції“).

¹⁾ В. Л. Модзалевський (Малор. Родословникъ т. IV стр. 116) каже, що „Павелъ Ивановичъ, жилъ вѣ Полтавѣ і м. Переволочной і служилъ значковымъ товаришемъ вѣ Полтавскомъ полку“. На жаль, д. Модзалевський не зазначає джерела своїхъ відомостей.

От сі Полетики і поклали початок роду Полетик, як каже „родовид“.

Проте, коли ми придивимо ся до нашого „родовиду“ уважно, ми зараз же помітимо в ньому якісь недоладности, плутанини, щось недоговорене. Неясною і, здавалось би, зовсім зайвою постаттю в родовиді. Полетик з'являється перед нами постать полт. полковника Пр. Левенца. При чому він тут? Про яке знайомство говорить ся в родовиді і чим воно прислужило ся Полетикам? Тільки й того звязку, що Левенець—Полт. полковник, а Полетики, „отлучившись въ Полтаву“, „сыскали“ там „сходныя супружества“. Неясним уявляеть ся нам і те спорідненне, що було межи Павлом и Григорієм Полетиками з одного боку і седневським сотником з другого. Дивує також це обовязкове в кожній редакції доповнення членів роду... Але головна жиба родовиду Полетик в тому, що він залишає в повітрі, без з'ясування звязку з Полетиками родовиду, істновання цілих родин Полетик, які в родовид не ввійшли і, одначе, перебували на Україні і, головне, були, як побачимо далі, споріднені з тими Полетиками, про яких ми вже говорили.

Так, в Архиві Черн. Деп. Двор. Собрания я знайшов такий документ (в копії): „Мы, нижеподписавшіеся, съ прилогомъ нашихъ рукъ и нашего герба печатей свидѣтельствуемъ въ томъ: что предки Полетикъ Мина Викторовичъ, Павелъ Мининъ, и войсковой товарищъ Семенъ Павловъ, да Григорій Семеновъ сынъ Полетика, въ Стародубскомъ полку изъ шляхетства точнаго, въ военныхъ походахъ и службахъ находясь, состояніе и жизнь добропорядочную, сходственную съ дворянскимъ названіемъ имѣли: и по оныхъ сыновья Полетикъ, уѣзда Погарскаго, жители деревни Марковска, Парфень, Михайль, Корнилій, Мартинъ и асаулъ сотенній Терентій Полетика въ таковомъ же находятся состояніи, какъ и предки были. 1783 года марта 6“. Далі 15 підписів. Після підписів приписка:

„Поименованные въ вышеписанномъ свидѣтельствѣ подписанномъ благородными дворянами Новгород-сѣверскаго намѣстничества, уѣзда Погарскаго, Полетики, что точно происходятъ отъ фамиліи Полетикъ, тѣхъ родоначальниковъ, коихъ фамилію и я съ умершими моими родными старшими братьями коллежскимъ совѣтникомъ Иваномъ, бунчуковымъ товарищемъ Степаномъ, преміеръ-маіоромъ Космою Полетиками имѣю, в томъ поистинѣ свѣдомъ будучи, по имѣющимся у меня племяннымъ видамъ, и присоединяю всѣхъ ихъ съ потомствомъ яко кривныхъ къ своей фамиліи, свидѣтельствую, утверждая оное подписомъ моею руки и приложеніемъ герба моего печати. 1787 года, мая 3 дня. Оную подписалъ Черниговскаго Намѣстничества губернскій предводитель дворянства надворн. совѣтникъ Андрей Полетика“¹⁾.

¹⁾ Арх. Черн. Двор. Деп. Собрания (№ 5376, лист. 23).

Далі, там же на листі 33 можна бачити друге посвідчення про те, що якісь: „Петръ и Кипріянь и Петра сынъ Ларіон и Василій Полетики дѣйствительно отъ рода помянутаго Мины Полетики и купно съ нимъ одного съ ними благороднаго, сего ж названія, рода, жившаго въ Польшѣ, въ Волынскомъ воеводствѣ, въ Кременецкомъ повѣтѣ, что сказанный предокъ ихъ Мина Полетика, переселясь вмѣстѣ съ предками ихъ Павломъ и Григоріємъ Полетиками изъ Польши въ Малую Россію, онимъ на благопріобрѣтенномъ стародубскаго уѣзда въ деревнѣ Марковскѣ дворянскомъ съ людьми имѣніи, послѣ себя оставилъ тамъ оное въ продолжающемся доселѣ владѣніи тѣхъ питомковъ его“...

Сі свідощтва дуже цікаві, як тим, що висувають осіб, котрих Полетикинський родовид зовсім не знає, так и тим, що сі особи носять призвище „Полетик“, і Полетики, що зазначені в родовиді, визнають цих Полетикъ за своїх родичів і дбають про те, щоб і вони досягли того ж самого дворянства, хоч службовий стан їх був не з блискучих: окрім військового товариша Семена Павлова та асаула сотенного Терентія Полетики (теж чини не з високих!), усі иньші були простісінськими реєстровими козаками,—„жителями деревни Марковска“. Що вони потягли ся до шляхетства за більш щасливими своїми родичами, в цьому немає нічого дивного, як немає нічого дивного і в тому, що „шляхетні“ родичі поспішили ся протягти їм руку. „Онъ, я слышу,—пише Гр. Андр. Полетика Як. Олекс. Гамаліи, про М. Ів. Гамалію,—хочетъ свой родъ выводитъ отъ Григорія, а не отъ Андрея Гамалѣи, для того, чтобъ вывелъ себя русскимъ дворяниномъ, а не польскимъ шляхтичемъ. Если такъ сдѣлаетъ, то осрамитъ онъ весь родъ вашъ, ибо геральдія, примѣтивъ *такую въ родословныхъ разницу*, не пропуститъ безъ изслѣдованія и всѣ ваши сказки почтетъ неосновательными и вѣроятія не достойными“¹⁾. От сієї то ріжниці в родовидах повинні були боятися Полетики і тому з лехким серцем поспішили ся до свого родовиду пришити ще одно „переселення“, підтверджуючи права на шляхетство Марковських Полетик. Правда, шляхецьке їх походження підтверджують 15 підписів ріжних иньших, раніше признаних шляхтичів. Але се лише вказує на те, що Марковські Полетики не могли показати жадних документів про своє походження²⁾; тому

¹⁾ К. Ст. 1893 г. VI стр. 503. („Частная переписка Полетикъ“).

²⁾ Проте, і у цих Полетик не було ніяких документів, які б дійсно могли посвідчити шляхетство Гр. Андр. Полетики з братами. Це видно з грамоти Станіслава Августа, що була писана, як видно (в тій частині, що містить родовид) просто з голосу Гр. Ів. Полетики: „въ шляхетствѣ польскомъ признаемъ и утверждаемъ настоящимъ дипломомъ, вѣдая, что *вслѣдствіе уничтоженія во время революцій лѣтскихъ архивовъ* трудно *иныхъ* всякихъ доказательствъ добыть“. Звичайна вимовка українського шляхцтва того часу.

згідно з грамотою 1785 примушені були шукати підписів принаймні 12 добрих людей—дворян, що згоджувалися показати про шляхецьке життя батька і діда шукачів дворянства, а як більше, то і більше.

„Розуміється, каже Лазаревський в своїх „Замѣчаніяхъ на историческія монографіи Миллера о малорусскомъ дворянствѣ и о статутахъ судахъ“, останній доказ (свідощтво 12 дворян) представляв ся найбільш легким. Добути таке свідощтво від 12 сусідів, шляхецьких перед тим було засвідчено великоруськими чинами, було зовсім не важко“ (стр. 22).

І для нас сі посвідчення також не можуть мати якоїсь ваги і можна покінчити з цим, зауваживши, що при всій своїй пристрасі до переселень автори родовиду не вважали ся „переселяти“ звідкись таку дійсно історичну особу, як седневський сотник Полетика. Ми бачимо, що цей Полетика, скільки можуть пригадати люде, все жив на Чернігівщині, і жив не погано. Ось свідощтва „Генеральнаго слѣдствія“:

„Деревня Рогозка была во владѣніи нѣякого Политики, которій былъ сотникомъ седневскимъ; а на урядъ ли ему и отъ кого дана, того никто не знаетъ и не упомнить; послѣ одного Полѣтики владѣльцъ его Ілія, а по немъ пасинки Политичины два, попъ и козакъ, владѣлы, а именъ ихъ и прозванія не упомнятъ; и тѣ продали изъ своего владѣнія оную деревню черніговскому полковнику Якову Лизогубу“... стр. 69.

„Село Івашково изъ давнихъ лѣтъ на якій урядъ и кому належало, того никто не упомнить; а старожилы одного села, як они упомнятъ, сказкою показали, что владѣльцъ онимъ зять гетмана Перевязки нѣякій Полѣтика; по немъ владѣль асаулъ полковій Никифоръ Каленикович“... стр. 87.

„Деревню Пекуровкою владѣль послѣ лядского владѣнія гетмана Перевязки зять его нѣкоторій Полѣтика, будучи сотникомъ седневскимъ; а по немъ досталась та деревня во владѣніе полковнику Борковскому“... стр. 91

„Деревню Рудню поселилъ слободою тотъ же Политика, зять гетмана Перевязки, и владѣль; а по его смерті той деревнѣ люде были в вѣдомствѣ ратуши седневской до полковничества Борковского“... стр. 91.

„Село Вихвостовъ по лядскомъ владѣніи было за нѣкоторимъ владѣльцемъ Жуковскимъ, а послѣ того за Полѣтикою; а какова оны чина были и почему владѣли,—не вѣдомо; послѣ тихъ владѣлы Силичъ, сотникъ полковій Черніговскій, и Кипріянович“... стр. 93.

„Село Мыщонка на якій урядъ изъ давнихъ стариннихъ лѣтъ и кому належало, о томъ никто не показавъ; а показали того села старожилы, якъ оны упомнятъ, что владѣль онимъ селомъ перво сотникъ

седневскій, прозваніємъ Полѣтика, свойственній гетмана Многогрѣшнаго; послѣ его значковій товаришъ Григорій Перехристъ"... стр. 98.

Окрім того, це ж таки „генеральное слѣдствіе“ знає ще якусь-то „Полетиченскую мельницу“ „на рекѣ Снове, на гребли Дирченской о дву жерновах обрѣтаячюся“, пожалованную въ 1690 г. разом з иньшими маєтностями полковнику Черниговському Якову Лизогубу. (стр. 260—263 и 430).

Лазаревський зазначає маєтки Політики і в Чернигові, де Ів. Скоропадський, чоловік Пелагії Калениковіч, купив у нього місце для хати. („Описаніе Старой Малороссіи“ I стр. 35).

Як бачимо, седневський Полетика був чоловік дійсно багатий, але його маєтності якось розійшлися по чужих руках, що зясовується почасти тим, що у нього була тільки донька, котра, одружившись, прийняла звичайно иньше прозвіще, нам невідоме, та 2 пасерби, котрих прізвіща, на жаль, zostалися також невідомими. Донька побрала ся з якимсь Іллею, а про пасинків є тільки відомість, що вони були „попъ и козакъ“. Проте з певністю не можна навіть сказати, яке було ім'я самого седневського сотника: як що в родовиді Полетик він іменується Василем Івановичем¹⁾, то в родовиді Політковських, що походять з того ж таки коріння²⁾, він називається Іваном, що Модзалевський вважає більш певним. Відомо, що 1767 р. Лазарь Баранович писав гетьману Самойловичу про смерть Івана Полетики³⁾; Модзалевський гадає, що це і був сотник седневський.

Сьому здогаду можна вірити, бо коли з одного боку серед Полетик того часу ми не знаємо нікого иньшого, смерть которого могла в тій чи иньшій мірі цікавити таких особ, якими були Лазарь Баранович та гетьман Самойлович, то з другого боку, зять гетьмана Многогрѣшнаго, звичайно такої уваги заслуговував.

В родовиді Політковських зазначається ще брат сотника Савва,—котрого родовид Полетик не знає,—а у Савви був син Іран „уроженец города Кремя, польской націи, породы шляхетской, вышелъ въ давнихъ годахъ подъ Всероссійскую державу и осѣдлость имѣлъ въ городѣ Седневѣ“⁴⁾.

Трудно, без документальних даних установити якийсь зв'язок межі всіма цими особами, та для нашої мети це і не потрібно.

Для нас важно лиш установити що:

1) Родовид не зясовує походження цілого ряду родин, що мали

¹⁾ Модзалевскій „Малор. Родословник“ т. IV. стр. 115.

²⁾ Там же стр. 115.

³⁾ „Письма преосвященного Лазаря Барановича“ стр. 210.

⁴⁾ Модзалевск.—т. IV стр. 155.

одне і теж прізвище, були звязані межи собою крѣвними стосунками і поділяли ся на дворян і недворян¹⁾).

2) Полетики жили на Україні задовго до переселення „Павла і Григорія Івановичей“ і жили притому не як шляхтичи, а як звичайні реєстрові козаки.

Окрім зазначених вище, треба тут ще зазначити реєстрового козака Івана Полетика, що значив ся в 1649 г. в компуті лубенської сотні. Модзалевський навіть гадає²⁾, що це як раз він і був убитий в 1673 р. під Хотиним, і—продовжим його гадку,—значить він був і батьком Павла і Григорія Івановичів, котрим, виходить, не було ніякої необхідности мандрувати з Польщі тому, що вони там ніколи і не були. І в такім разі дозволим собі піднести ще одну гадку, а саме:

3) „Родовид“ складений, скомпонований якоюсь одною особою, і чи треба додавати:

4) що тим складачем був Гр. Андр. Полетика.

Сю думку висловив ще в 1891 р. в „Отрывкахъ изъ семейнаго архива Полетикъ“ (К. Ст. 1891 г. IV стр. 98) Лазаревський. На жаль, він зовсім не обґрунтував свої думки. Слїдом за Лазаревським складачем родовидів називають Гр. Андр. Полетика і Конотопець („К. Ст. 1893 г, стр. 532—533) і Олександр Грушевський („Україна“ 1914 р. II стр. 59), і иньші, але торкаються цього питання побіжно. А між тим оце „компонування генеалогій“ було одною з характерних і цікавих сторінок життя укр. суспільства другої половини XVIII віка.

Се був час усиловних з боку української старшини шукань московського дворянства, стремління зрівняти ся з ним в правах і чинах.

„Тогочасний великоруський пануючий клас, каже Лазаревський в рецензії на статтю Миллера „Превращеніе Малорусской старшины въ дворянство“,—продовжував погордливо ставити ся до української старшини, бачучи в ній колишніх черкас-козаків. Приниження останніх перед московським суспільством в половині XVIII віку було настільки помітно, що в 1761 р. сенат не визнав за дітьми української старшини прав на вступленне до кадецького шляхетного корпусу на тих підставах, що се право мають тільки дворяне, а таких на Україні немає“ (стр. 17).

„Скаргами українців на московських урядовців, що зневажливо ставили ся до української старшини і їх урядів, дійсно можно було

¹⁾ Треба зазначити, що і тепер на Україні живуть родини Полетик—недворян, котрі пішли, очевидно, от тих Полетик, що не встигли в свій час попасти в шляхетство.

²⁾ „Мал. Род“. т. IV стр. 115.

засипати де-кілька комісій¹⁾ і зрівняння чинів могло би прислужити ся до закладин якоїсь перепони зневажливого відношенню московських урядовців до українських“²⁾).

До цього чисто психологічного моменту присднувала ся боязнь загубити захоплені військові землі, володіючи якими незаконно, українська старшина намагала ся, ґрунтуючись все ж таки на своїм володінню ними, довести своє шляхецтво. (Тільки шляхтич може володіти військовою землею)³⁾.

А між тим, в 1762 році Воронцов підняв питання в сенаті про те, що слід би вяснити, які з українських шляхецких фамілій можуть дійсно довести своз шляхецтво. Наслідком цього виникла Височайша грамота з наказом скласти реєстри малоруського шляхетства і з доказами того, що занесені до реєстрів є дійсно шляхтичі, представити реєстри в герольдію. Можна собі уявити, як повинна була захвилюватись українська старшина, у котрої, як ми знаєм, ніяких документальних доказів шляхецтва звичайно не було, окрім „развѣ самага малаго числа“⁴⁾).

Правда, справа ся на де-який час припинила, правда Катерина II і Румянцев в своїх циркулярах про вибори до Комісії для составлення проекту Нового Уложенія іменує українську старшину офіційно шляхетством,—та старшина розуміла, що час знову може змінити ся, можуть відмінитись і погляди московського уряду, покладати ся на постійність котрих не було жадних підстав, та і сам Румянцев, як зазначає Теличенко, в своїм листі до імператриці сміється з українського „шляхетства“, серед котрого найвидатнійші походять „оть мѣщанина или жида“⁵⁾. (К. Ст. 1890 г. IX стр. 397).

І тому „шляхецтво“ пильно дбає про те, щоб замазати сліди свого дійсного походження і відшукати якогось шляхетного предка. Ось чому ХVІІІ в. на Україні знає стілько самих фантастичних родовидів, що перетворювали простих реєстрових козаків—в польських шляхтичів гербу „Пеликана“ то що...

¹⁾ Ось одна така скарга: Мы же нижайшіе, пише шляхецтво гадяцького, полтавського та миргородського полків в своїм „Наказі“,—будучи всегда презиряемы и упослѣждаемы во всякихъ случающихся комисіяхъ и нарядах, отъ Великороссійскихъ чиновъ узнаемъ обиду“... („Наказы“ 1889 г. стр. 68).

²⁾ Теличенко „Сословныя нужды и желанія малороссіянъ въ эпоху екатерининской комисіи“ К. Ст. 1890 г. IX стр. 399.

³⁾ Див. про це у Миллера „Суды земскіе, гродскіе и подкоморскіе“ стр. 33—35. Також у Теличенка К. Ст. 1890. IX стр. 395.

⁴⁾ К. Ст. 1891 г. I стр. 197—200.

⁵⁾ Так, від жида Марка Аврамовича, по преданію, походили Марковичи, що грали в життю Украни ХVІІ в. найперші ролі. Дневник генер. подск. Як. Марковича, передмова Лазаревського стр. II—III.

Гр. Андр. Полетика, завдяки своєму знанню історії, про що ми маємо поговорити окремо, трохи пізніше, завдяки вмінню літературно і зрозуміло писати, користувався очевидно славою доброю складача таких родовидів, принаймні в паперах Полетик в музеї Тарновського мені приходилось зустрічати де-кілька листів від різних осіб, які прохали всі про одне—скласти родовид. Серед них був між іншими напр., Яків Олександрович Гамалія...

„Письмо ваше отъ 5 мая, пише йому Полетика 14 липня 1783 року, получилъ я съ чувствительнѣйшимъ удовольствіемъ, какъ потому, что въ ономъ изволите изъявлять свою признательность къ труду моему въ сочиненіи происхожденія рода вашего, которымъ я долженствую исполнить долгъ моего къ свойству¹⁾ усердія и привязанности, такъ и потому, что в ономъ нахожу чѣмъ поправить недостатки моего сочиненія“²⁾...

Як що Гр. Андр-ч з такого охотою і навіть свідомістю якогось-то обов'язку писав родовиди іншим, то чому не міг би він написати такий саме родовид й для себе самого? Тим більше, що живучи майже весь час в Петербурзі і наїздячи на Україну лише час від часу, Полетика не міг не відчувати тієї глибокої правової безодні, що поділяла „українське шляхетство“ і „московське дворянство“. Його власна родина не була забезпечена від якогось несподіваного випадку того чи іншого з московських гостей, що відчували себе на Україні хозяїми³⁾...

¹⁾ Гр. Андр. Полетика був чоловіком Ол. Ів. Гамалії, що Як. Олекс. приходилася родичкою.

²⁾ К. Ст. 1893 IV стр. 500—501.

³⁾ Так, в 1750 році 7 травня „обрѣтающійся въ обервіантмейстерской должности капитана Алексей Ершов в маенность его Полѣтики (Андр. Павловича), находячюсь въ сотнѣ роменской, село Коровинцѣ на домъ его неведомо для чего наехалъ, гдѣ и его тамъ болного засталъ и ввойшовъ въ избу къ нему Полетицѣ зъ шестыма человекѣми служителями своими перво разговаривалъ съ нимъ, а послѣ того, по нѣкоторому своему умишленію схватясь, прискочилъ къ нему, Полетицѣ, и нечаянно силно бить тростію, и тѣмъ боемъ его Полетику крайне изувѣчил, отъ которого де он Полетика боя въ силу остался живъ, о чомъ де по прошенію его опредѣленными отъ сотеннаго роменскаго правленія и осмотръ боевыхъ знаковъ учиненъ, и въ томъ сотенномъ правленіи онъ, Полетика, протестовалъ; да онъ же де Ершов, кромѣ того, едучи уже съ села Коровинецъ, наехав гвалтовно и на дворъ подданного его Іоска Дубину, самовольно отвезъ при себѣ въ футоръ обрѣтавшогосѣ съ нимъ пасинка его, зовемой Гай, и тамъ плетми нещадно билъ и, содержавши его Дубину, безъ всякий винности подъ карауломъ, заграбивши рабочіе воли, отпустилъ, і оніе де показаннаго Ершова самоуправніе гвалтовніе наизди на его Полетику и поданного его доми и приключенніе забойства и грабительства последовали безъ всякой винности его, и просить о томъ генеральной войскової канцеляріи разсмотренія... (Муз. Тари. № 797/3 Промеморія „военной еeneralной канцеляріи в военную походную господина... Фонбистарна канцелярію“). Треба зауважити, що Андр. Поле-

Не диво, що Гр. Андр. Полетика, як це видно з його листування з братом в перших Гр. Ів. Полетикою, що перебував в Відні радником („совѣтникомъ“) при руском посольстві, дуже турбувався за своє і дітей своїх шляхецьке майбутнє, і ріжними засобами намагався добути собі якесь хоча чужоземне дворянство, або офіцерські чужоземні чини, котрі, на думку Полетики, могли б прислужити ся при здобуттю і московського дворянства.

Здобути чужоземне дворянство не представлялося річю під той неможливою, принаймні були факти, які говорили про таку можливість, — факти, не знати котрих Полетика не міг: а саме в 1744 році 16 травня по предстательству гр. Кейзерлінга, російського посла в Дрездені, імператор Карл III заіменовав Ол. Гр. Разумовського „графом римської імперії¹⁾“. Правда, то був Ол. Гр. Разумовський! Але ось трохи пізнійше, в 1775 році малолітні сини Гадячського полковника Ів. Тарновського, Іван та Михайло, були заіменовані „капитанами польських королевських військ“.²⁾

Можливо, що сей останній факт і прислужився до того, що Гр. Андр. Полетика наважився поспробувати щастя і для своїх дітей, тим більше, що Гр. Андр-ч мав за кордоном досить сильну руку — брата в перших, — з котрим був в як найкращих відносинах і на поміч котрого міг в усякому разі рахувати.

І дійсно, в 1777 р. 3 серпня імператор Іосиф II проголосив „во всенародное извѣстіе... Григорія Полетика, совѣтника посольства“, і „его двоюродного брата сего-жъ имени и прозванія“, а також і „законнорожденныхъ дѣтей и потомковъ ихъ въ дворянское священныя римскія Имперіи достоинство возвысить, удостойть и опредѣлить соизволилъ“³⁾. Тут, як я вже згадував в належному місці, вперше з'являється і „родовид“ Полетик.

Трохи пізнійше подібні ж діпльоми на „дворянство римської імперії“ здобув Гр. Ів. Полетика і для братів Григорія Андревича — Івана та Андрея⁴⁾.

Тоді ж Полетики дістали і свій герб:

„Для большей памяти такой нашей милости и возвышенія в дворянское достоинство священныя римскія Имперіи, обоимъ вышеномяну-

тика був під той час уже бунчуковим товаришем, — себ то серед українського шляхетства чин поважний але занадто низький для забезпечення прав особи перед московськими дворянами.

¹⁾ Васильчиковъ „Семейство Разумовских“ т. I стр. 33.

²⁾ Лазаревський. „Оп. Ст. Малор.“ т. III стр. 356. і „К. Ст.“ 1902 г. III стр. 158—162.

³⁾ Муз. Тарн. 752/I.

⁴⁾ Киевск. Ст. 1895 г. V.

тымъ двоюроднымъ братьямъ Полетикамъ нетокмо ихъ прежде употребляемый шляхетскій гербъ подтвердить и умножить, но онимъ впредъ слѣдующимъ образомъ пользоваться и употреблять всемилостивѣйше соблаговолили и дозволили, а именно: прямо стоящій серебряный щитъ, котораго вѣрхняя часть голубая, на срединѣ которой виденъ золотой крестикъ, въ щиту съ лѣвой стороны выходитъ изъ облаковъ латами обнаженная рука, держащая три съ красными перьями внизъ обращенныя стрѣлы, подъ стрѣлами находится красное сердечко; на щиту почиваютъ два, одинъ противъ другого обращенныя, шляхетскія золотыя коронами въ голубомъ полѣ краснымъ подложенныя съ привѣшенными украшеніями съ правой стороны серебряной и красной, съ лѣвой золотой и голубой смѣшанныхъ красокъ на висящей внизъ епанчѣ украшенныя рыцерскія шлемы, изъ которыхъ на первомъ находятся два черныя орлиныя косточкою внизъ обращенныя крылья, на лѣвомъ же три струся перья, изъ которыхъ среднее красное, другое серебряное, третье золотое показуются...¹⁾.

Не задовольнившись одначе сим, Гр. Андр. Полетика намагається добути через брата для своїхъ синівъ які-небудь чужоземні офіцерські чини²⁾. Перша його спроба в цьому напрямі успіху не мала, що видно з листа Гр. Ів. Полегики з 10/21 серпня 1782 г.: „Я не токмо, пише він Гр. Андр-чу, въ письмѣ моемъ отъ 7 февраля нынѣшняго года изъяснилъ вамъ, сколь мало имѣлъ я тогда надежды къ доставленію дѣтямъ вашимъ иностранныхъ офицерскихъ чиновъ, но уже и за 2, если не за 3 года, предъ симъ писалъ я къ вамъ о томъ же; и что с того времени не оставалось мнѣ ничего иного думать, кромѣ того, что вы приняли другія мѣры къ попеченію о дѣтяхъ вашихъ;—ибо мнѣ помнится, что около трехъ лѣтъ вы уже болѣе ничего не писали ко мнѣ о семъ дѣлѣ“...³⁾.

Проте, Григорій Андреевичъ був не з тих, кого невдачі розхоложують, і Григорію Івановичу Полетиці приходиться знову клопотати ся, хоча надії на успіх було мало: „позвольте мнѣ, милостивый государь братецъ, пише 7 лютого 1782 року Гр. Ів. Григорію Андр-чеві,—сказать вамъ откровенно и праводушно, что сколь много ни желалъ бы я услужить какъ вамъ, такъ и имъ самимъ (дѣтямъ Гр. Андр-ча) исходатайствованіемъ для нихъ какихъ-либо иностранныхъ офицерскихъ чиновъ, но, къ великому моему сожалѣнію не нахожу я никакого къ тому способу, ибо здѣсь, какъ вамъ уже извѣстно, никакимъ иностраннымъ людямъ, кромѣ знатнѣйшихъ имперскихъ княжескихъ фамилій,

¹⁾ Муз. Тарн. 752/1.

²⁾ У Гр. Андр-ча було 5 синівъ: Василь, Іван, Павло, Андрій та Григорій.

³⁾ Кієвск. Ст. 1895 г. V.

не дають офіцерських чиновъ, єстьли не були въ здѣшней же службѣ и оныхъ не заслужили; да и у тѣхъ имперськихъ фамилій никто инако не можетъ здѣланъ быть здѣшнимъ офицеромъ, какъ съ тою кондицією, чтобы ему дѣйствительно быть въ военной здѣшней службѣ. Въ Пруссіи тоже, а в Польшѣ, какъ я слышу, извѣстное вамъ препятствіе понынѣ продолжается“... ¹⁾).

„Препятствіе“, про котре писав Гр. Ів. Полетика, було в тім, що король польський в 1776 році дав сойму обіцянку не видавати патентів тим, хто не є дійсно на службі. Через це, як пише російський посол гр. Стакельберг кн. Дмитрови Голіцину, було відмовлено в патенті кн. Потемкіну, гр. Паніну ²⁾ і принцеві Нассау ³⁾.

Невважаючи проте на такі несприятливі обставини, Григорій Іванович починає клопотатись: запитує про можливість отримати офіцерські польські чини у барона Аша, російського резидента в Варшаві, потім через генерала Аленфельдта, з котрим Гр. Ів-ч зазнайомився в Петербурзі, коли останній був там послом од Датського уряду ⁴⁾, звертався до Копенгагену, потім в Пруссію, і ніде, не дивлячись на самі кращі рекомендації ⁵⁾, успіху не мав.

„On a perdu tant de temps en débats à la Diète, писав з цього приводу гр. Кортичеллі з Варшави в Відень польському королевському повіреному в справах абату Покубіатто,—qu'on n'a pas même voulu entendre des indigenats: on l'a même refusé au Prince de Nassau“ ⁶⁾.

Де-які надії на успіх подав лише резидент Віттенбергського двору, барон Бюллер ⁷⁾. Проте і тут справа ледве не стала тому, що Гр. Андр-ч не задовольнявся капітанськими та поручицькими чинами, на пожаловання котрими згоджувався герцог Вюртембергський, а хотів „вышшихъ“. „Принужден я, писав 8 квітня 1783 р. Гр. Ів-ч Гр-ю Андр-чу, просить васъ, Милостивый государь мой братецъ, чтобы вы безъ дальнейшего продолженія времени, приняли одно или другое намѣреніе о сыновьяхъ вашихъ, а съ другой объявить вамъ, что отнюдь не можетъ сіе здѣлаться, чтобы они получили такіе чины, какихъ вы желаете, ибо сколько я ни старался уговорить Виртембергскаго резидента, чтобы онъ попытался, не можно ли выпросить для дѣтей вашихъ чи-

¹⁾ Киевск. Ст. 1894. X стр. 129.

²⁾ Муз. Тарн. 751/19.

³⁾ Муз. Тарн. 751/19 та 751/23.

⁴⁾ Муз. Тарн. 751/27.

⁵⁾ „Je m'aurais été très agreable d'obliger M-r de Poletika, dont je me rappelle avec plaisir avoir fait la connaissance à Petersbourg“,—писав гр. Аленфельдт секретарю датского посольства в кінці 14 травня 1782 році. (Муз. Тарн. 751/27).

⁶⁾ Муз. Тарн. 751/23.

⁷⁾ Киевск. Ст. 1895. V.

новъ, согласныхъ съ вашимъ желаніємъ, но онъ оттого уклонился, объявляя, что мы можемъ испортить все дѣло“¹⁾...

Нарешті, в червні 1784 р., Василь, Іван та Павло Григоровичи Полетики (двох молодших були ще занадто малі) одержали чини Виртембергских капитанів²⁾.

Треба думати, що ця „честь“ коштувала Полетиці чималі гроші. Так, ще в 1782 році 10 серпня Григ. Ів-ч писав, щоб йому прислали для переведення цієї „комісії“ грошей: „Теперъ остается мнѣ еще получить отъ него (Бюллера) о потребныхъ къ сей моей комисіи издержкахъ, а потомъ васъ объ оныхъ увѣдомить, и просить васъ о переводѣ ко мнѣ денегъ, дабы я имѣя оныя въ рунахъ моихъ, могъ уже смѣло адресоваться къ самому герцогу“³⁾ і дійсно, як видно з листа Гр. Андр-ча до жінки з 2 травня 1784, йому прийшлося вислати братові 1200 рублів „для извѣстнаго дѣла“, з надією, правда, що з цих грошей де-що зостанеться⁴⁾. Ми не знаємо, чи це була перша посылка, чи і ранійше Гр. Андр-чеві приходилося висилати гроші в цій справі,—але як би там ні було, але від 1200 карбованців не тільки що нічого не зосталося, але прийшлося висилати ще і гроші і „соболя“ на шубу і навіть 30 хунтів шеколаду⁵⁾.

Зоставалося потішати себе тим, що, як писав Григ. Ів-ч.—„герцог Виртембергскій здѣлалъ для насъ то, чего еще никогда ни для кого не дѣлалъ“⁶⁾... що він прийняв в свою службу „двохъ имперскихъ принцевъ не иначе, какъ подполковниками, изъ которыхъ одинъ родной его племянникъ и братъ великой княгини нашей, и что первые еще будутъ ваши сыновья, кои получаютъ Виртембергскіе чины, не будучи в тамошней службѣ“⁷⁾...

Характерно, що в цілому вже листуванню з приводу шукання чинів, сини Гр. Андр. Полетики постійно іменують ся „gentilhommes du St. Empire Romaine, ainsi que de la Petite Russie“⁸⁾, подібно тому як в „родовидах“ всі Полетики — „шляхтичами“.

Здавалося б, Григ. Андр. Полетика досягнув всього, чого намагався і тепер заспокоїть ся. Але ні! Чи то з шанобливості з гонору, чи все ще не почувавши себе на твердому ґрунті, продовжує він добивати ся офіцерських чинів, а значить і дворянства чи шляхецтва, там,

¹⁾ Кіевск. Ст. 1895. V.

²⁾ Кіевск. Ст. 1895. V.

³⁾ Кіевск. Ст. 1895. V.

⁴⁾ Кіевск. Ст. 1893. VI стр. 505.

⁵⁾ Кіевск. Ст. 1895. V.

⁶⁾ Кіевск. Ст. 1895. VI.

⁷⁾ Кіевск. Ст. 1895. V.

⁸⁾ Муз. Тарн. 751/31 і иньші.

звідки вів він рід свій—в Польщі, і де потвердження родовиду набрало би особливого, невідпорного значіння. І нарешті і тут мав успіх. Правда, офіцерських чинів, по вищезгаданій причині, добити ся не вдало ся, але зате грамоту, що потверджувала шляхецтво Полетик, хоча вже і по смерті Гр. Андр-ча, в 1787, брат його Григорій Іванович для себе, братів і племінників одержав, зкористувавшись дозволом сейма королю в 1775 році видавати шляхецької діпльоми¹⁾.

Тепер Полетикам ніякі комісії по разбору дворянства не були вже страшні, і устна традиція, що не забула ще певне ні бабки Григ. Андр-ча—Агафії Павлихи, котру колись „по крайней бѣдности“ було увільнено гетманським універсалом від уплати боргу—400 золотих²⁾, ні батька його Андрія Павлова, простого козака, що зумів через вда-тний шлюб, через роменське войтовство дійти до чина „бунчукового товариша,—повинна була замовкнути.

¹⁾ Кіевск. Ст. 1902. III стр. 158—162.

²⁾ Модзалевскій Мал. Род. IV стр. 116.